

Markku Helin

21.4.2014

Turun yliopisto

Eduskunnan lakivaliokunnalle

Lakivaliokunta on pyytänyt lausuntoani avioliittolain, rekisteröidystä parisuhteesta annetun lain ja transseksuaalin sukupuolen vahvistamisesta annetun lain muuttamisesta tehdystä kansalaisaloitteesta (KAA 3/2013 vp). Kansalaisaloitteessa ehdotetaan, että samaa sukupuolta olevien pareille annettaisiin oikeus solmia avioliitto. Sen vuoksi saan kunnioittavasti esittää seuraavan.

1. Periaatteellisia kysymyksiä

Muutosehdotus ja avioliittoinstituutio

Avioliitto on ikivanha instituutio, jota koskevat muutokset ovat historiallisesti katsoen olleet yleensä hitaita. Nykyinen avioliittolakimme sisältää yhä monia aineksia avioliittokäsityksestä, joka vahvistettiin Trenton kirkolliskokouksessa vuonna 1563. Sen mukaan avioliitto on miehen ja naisen välinen elämänikäinen, muut vastaavat suhteet poissulkeva liitto, joka solmitaan molempien vapaaehtoisella suostumuksella vihkijäviranomaisen edessä. Trenton kirkolliskokous oli osa roomalaiskatolista vastauskonpuhdistusta. Luterilainen näkemys avioliitosta, joka muotoutui jokseenkin samanaikaisesti, poikkesi Trenton päätelmistä hiukan mm. suhtautumisessa avioeroon ja eronneiden vihkimiseen. Oikeudellisesti katsoen erot olivat kuitenkin vähäiset.

Avioliittoinstituution muuttuminen alkoi noin 100 vuotta sitten. Muutokset ovat koskeneet avioliiton esteitä, avioliiton varallisuusvaikutuksia, avioliiton ulkopuolella syntyneiden lasten asemaa ja erityisesti mahdollisuutta saada avioero. Useimpia uudistuksia on edeltänyt laaja keskustelu, ja uudistukset ovat monesti toteutuneet vasta vuosikymmeniä sen jälkeen, kun muutosvaatimus on ensimmäisen kerran esitetty. Tämä kertoo avioliittoinstituution suuresta merkitystä ihmisille ja yhteiskunnalle.

Avioliittoinstituution eri aikoina kokemia muutoksia on vaikea asettaa tärkeysjärjestykseen. Kuitenkin voidaan sanoa, kun kansalaisaloite sijoitetaan edellä luonnosteltuun historialliseen kehyykseen, että lakialoitteessa ehdotettu muutos on periaatteellisesti huomattavan suuri.

Ehdotuksen tavoite ja sitä puoltavat argumentit

Ehdotuksen päätavoite on tasa-arvon lisääminen samaa ja eri sukupuolta olevien parien kesken. Toisena tavoitteena mainitaan lapsen edun edistäminen. Tämä toteutuisi aloitteen mukaan (s. 4) ilmeisesti siten, että asenteet sateenkaariperheitä kohtaan muuttuisivat suopeammiksi, jos samaa sukupuolta olevien avioliitto sallitaan, mikä heijastuisi perheissä eläviin lapsiin myönteisellä tavalla.

Tasa-arvoa erilaisten parisuhteiden kesken pyrittiin toteuttamaan myös vuonna 2001 säädetyllä parisuhdelailalla (L rekisteröidystä parisuhteesta; 950/2001). Laki perustuu ajatukselle, että rekisteröity parisuhde on avioliittoon nähden yhtä arvokas mutta avioliitosta erillinen instituutio. Parisuhteen rekisteröinti tuottaa lähes kaikki samat oikeudet ja velvollisuudet kuin avioliiton solmiminen. Ainoat erot koskevat mahdollisuutta saada ilmoituksesta yhteinen sukunimi sekä oikeutta adoptioon. Adoption osalta rekisteröidyille pareille annettiin oikeus perheen sisäiseen adoptioon vuonna 2009. Eroavuus on tämän jälkeen koskenut vain mahdollisuutta nk. vieraan lapsen adoptioon.

Mainitut kaksi eroavuutta voidaan haluttaessa poistaa muuttamalla rekisteröidystä parisuhteesta annettua lakia. Avioliittoon rinnastuvien oikeuksien antaminen parisuhteensa rekisteröineille ei siten edellytä sitä, että avioliitto avataan saamaa sukupuolta olevien pareille. Kuten lakialoitteessa todetaan, parisuhdemuotojen luokittelu, eräänlainen segregatio, tällöin kuitenkin jatkuisi. On mahdollista että instituutioiden erottelu ylläpitää ajatusta, että toinen parisuhdemuoto on toista parempi ja arvokkaampi. Jos yhteiskunta haluaa antaa nykyistä voimakkaamman signaalin siitä, että osapuolten sitoutuminen parisuhteeseen on yhtä arvokasta siitä riippumatta, halutaanko perhesuhteeseen sitoutua eri tai samaa sukupuolta olevan kanssa, yksi keino on avioliiton avaaminen samaa sukupuolta olevien pareille. Ehdotuksen taustalla on siten validi näkökohta.

Vasta-argumentteja

Avioliitto on tähän asti ollut naisen ja miehen välinen suhde ja on monia, jotka pitävät tätä hyvin tärkeänä. He saattavat kokea muutoksen niin, että avioliiton käsite, jolla on huomattavan myönteinen arvolataus, halutaan muutoksen myötä ikään kuin siepata ja siirtää toiseen tarkoitukseen.

Sitä, että useat kokevat näin, ei tulisi sivuuttaa, vaikka tätä tulkintaa ei itse hyväksyisi. Instituutiot ovat ihmisille tärkeitä. Niiden avulla hahmotetaan ja jäsenetään maailmaa. Ihminen tuntee olevansa kotonaan yhteiskunnassa, jonka instituutiot hän tuntee ja hyväksyy. Instituutioiden outous tuottaa puolestaan vieraantumista ja ulkopuolisuutta.

Eräissä kirjoituksessani (Lakimies 2001 s. 975) olen sanonut, että ”perheoikeudelliseen instituutioon kajoaminen on monelle samaa kuin jos kaataisi kauniin puun tai purkaisi maamerkiksi muodostuneen rakennuksen”. Ne, joita muutos ei miellyttä, kokevat, että paikka ei ole enää entisellään ja on menettänyt erityisyytensä. Sellainen instituution sisällön muutos, jota ei hyväksytä, vaikuttaa samalla tavoin. Instituution arvo saattaa siitä kärsiä.

Kansalaisaloite ja lapsen asema

Julkisessa keskustelussa kansalaisaloitetta on sekä puolustettu että vastustettu lasten asemaan liittyvillä argumenteilla. Käsitykseni mukaan aloitteen vaikutukset eivät kuitenkaan tältä osin ole kovin suuret.

Samaa sukupuolta olevien perheissä elää jo nyt lapsia. Heidän kannaltaan on myönteistä, jos asenteet uudistuksen myötä muuttuvat tällaisille perheille suopeammiksi. Adoptiolain mukaan lasta ei voida yhteisesti adoptoida samaa sukupuolta olevien perheeseen, vaikka se yksittäistapauksessa olisi lapsen edun mukaista. Vieraslapsiadoptio salliminen samaa sukupuolta olevien pareille poistaisi tämän jäykkyden. Se voisi parantaa lapsen asemaa lähinnä sellaisissa harvinaisissa tilanteissa, joissa lapsi, joka on jo kuulunut perheen lähipiiriin, menettää vanhempansa ja voisi adoption kautta saada itselleen uudet vanhemmat.

On keskusteltu siitä, heikentääkö vieraslapsiadoptio salliminen samaa sukupuolta olevien pareille mahdollisuuksia saada Suomeen lapsia kansainvälisten adoptioiden avulla. Ei ole tiedossani, miten lapsia kansainvälisiin adoptioihin luovuttavat maat reagoisivat lainmuutokseen. Vahvoja syitä sille, miksi lasten tarjonta Suomeen vähenisi, ei kuitenkaan ole. Kansainvälisissä adoptioissa lapsen alkuperävaltion viranomaiset valitsevat itse perheen, jolle lapsi annetaan, joten harvinaisia uudelleenadoptioita lukuun ottamatta ei voi syntyä tilanteita, joissa lapsi päätyisi samaa sukupuolta olevien perheeseen vastoin alkuperävaltion lakia tai lapsen biologisten vanhempien tahtoa. Jokin valtio voi luonnollisesti silti manifestoida suhtautumistaan kieltämällä lasten luovuttamisen maihin, joissa adoptio samaa sukupuolta olevien perheeseen on sallittu.

Henkilökohtainen näkemykseni

Keskustelu kansalaisaloitteen ympärillä on ollut jossakin määrin repivää. Itse haluaisin nähdä niin, että sekä uudistusta kannattavilla että sitä vastustavilla on käsitykselleen asiallisia perusteita. Kumpikin taho ansaitsee tulla ymmärretyksi, vaikka lopulta on tehtävä valinta.

Oma suhtautumiseni lakialoitteeseen on lähtökohtaisesti myönteinen. Oikeudellisesti katsoen tarpeettoman erottelun poistaminen antaa nykyistä vahvemman signaalin siitä, että parisuhteeseen sitoutuminen on yhtä arvokasta osapuolten seksuaalisesta suuntautumisesta riippumatta. Uudistus lisää suvaitsevaisuutta ja tekee erilaisten vähemmistöjen elämän yhteiskunnassa osaltaan helpommaksi. Myönteiset vaikutukset saavutetaan kuitenkin varmimmin, jos muutoksella on laajahko kannatus ihmisten keskuudessa. Sen vuoksi oikea-aikaisuus on tärkeää tehtäessä avioliittoinstituutioon perusluonteisia muutoksia.

Aivan äsken ilmestyneessä kirjoituksessa Oxfordin yliopiston perheoikeuden emeritusprofessori *John Eekelaar* tarkastelee argumentteja, joilla kannatettiin tai vastustettiin samaa sukupuolta olevien avioliittoa Yhdistyneen Kuningaskunnan hallituksen aloitettua sitä koskevat konsultaatiot.¹ Kirjoitus on kansalaisaloitteen kannalta kiintoisa, koska oikeudellinen tilanne Englannissa ja Walesissa oli ennen samaa sukupuolta olevien avioliiton hyväksymistä (17.6.2013) pitkälti sama kuin Suomessa. Molemmissa oli parisuhdelaki, jonka mukaan parisuhteen rekisteröinti tuottaa avioliittoon valtaosin rinnastuvat vaikutukset.

Eekelaar keskittyy erityisesti argumentteihin, joiden mukaan ihmisten hyvinvointi lisääntyy tai päinvastoin vähenee, jos avioliitto avataan samaa sukupuolta olevien pareille "(well being justifications)". Eekelaarin mukaan uudistusta vastustaneet eivät keskustelussa kyenneet esittämään vakuuttavia argumentteja sen puolesta, että "normaalien" perheiden hyvinvointi jotenkin vaarantuisi, jos laki säädetään. Koska parisuhdelaki oli jo olemassa, lain hyväksymisen hyvinvointivaikutukset samaa sukupuolta olevien perheille jäivät nekin ohuiksi. Myönteinen hyvinvointivaikutus syntyi kuitenkin siitä, että lain säätäminen edistää samaa sukupuolta olevien perheiden yhteiskunnallista hyväksyttävyyttä. Eekelaar katsoo vastasyiden vähäisyyden puoltavan lain säätämistä. "Jos jokin ihmisryhmä on voimakkaasti sitämieltä, että heidän sulkemisensa jonkin oikeudellisen instituution ulkopuolelle on vääryys, asiantilan pysyttäminen entisellään vaatii vahvoja syitä", hän kirjoittaa. Tällaisia syitä ei hänen mukaansa nykyisin ole.

Ajattelen kansalaisaloitteessa ehdotetun lain hyvinvointivaikutuksista pitkälti Eekelaarin tavoin. Häntä voimakkaammin painottaisin kuitenkin sitä, että ehdotus on suuri periaatteellinen muutos kaikille tärkeässä instituutiossa ja että sen vuoksi sillä tulisi toteutuessaan olla laajahko kannatus ihmisten keskuudessa. Asiasta päätettäessä tulisi mielestäni tarkoin harkita sitä kysymystä, onko uudistuksen kannatus riittävän laajaa.

2. Kansalaisaloitteen yksityiskohtiin liittyviä kysymyksiä

Uudistuksen toteuttamistapa

Kansalaisaloitteessa ehdotettu tekninen ratkaisu uudistuksen toteuttamiseksi perustuu siihen, että rekisteröity parisuhde suljetaan instituutiona, mutta jätetään voimaan niiden osalta, jotka ovat rekisteröidyssä parisuhteessa. Samalla rekisteröidyn parisuhteen osapuolille annetaan mahdollisuus muuttaa suhteensa avioliitoksi. Tämä ratkaisu on mielestäni perusteltu. Lakialoitteessa on myös nähdäkseni hyvin löydetty ne avioliittolain ja parisuhdelain kohdat, joiden muuttamista uudistus edellyttää. Aloitteen laatijat ovat tässä voineet käyttää hyväkseen oikeusministeriön asiasta laatimaa selvitystä (Selvityksiä ja ohjeita 83/2010).

Kansalaisaloitteessa ei sitä vastoin ole tutkittu sitä, missä määrin varsinaisen perhelainsäädännön ulkopuolella on sukupuolittuneita, vain aviomiestä tai -vaimoa koskevia säännöksiä, joiden muuttamista aloitteen toteuttaminen edellyttäisi. Edellä mainitussa oikeusministeriön

---

¹ *Eekelaar, John*: Perceptions of Equality: The Road to Same-Sex Marriage in England and Wales. *International Journal of Law, Policy and the Family*, 2014 s. 1 – 25.

selvityksessä on katsottu, että uudistus vaatisi asianmukaisen perusvalmistelun, jossa uudistuksen vaikutukset perhesidonnaiseen lainsäädäntöön voidaan tutkia.

Parisuhteen muuttaminen avioliitoksi

Rekisteröidyn parisuhteen muuttaminen avioliitoksi on mielestäni säännelty puutteellisesti ja osin epäonnistuneesti. Aloitteen perustelujen mukaan rekisteröity parisuhde voidaan muuttaa avioliitoksi joko avioliittoon vihkimisellä tai maistraatille tehtävällä ilmoituksella. Ensiksi mainittu tapa ei kuitenkaan näy ehdotetussa parisuhdelain 1 §:ssä. Siinä ei myöskään lausuta mitään muuttamisen vaikutuksesta. Eräitä avioliittolain normeja sovellettaessa on tärkeä tietää, milloin avioliitto on tullut aikaan. Jos tarkoituksena on, että parisuhteensa avioliitoksi muuttaneiden katsotaan solmineen avioliiton parisuhteen rekisteröinnin ajankohtana, siitä tulisi säätää.

Myös ehdotettu parisuhdelain 1 §:n 2 momentti, jonka mukaan avioliiton esteitä ei tutkita muutettaessa rekisteröity parisuhde avioliitoksi, on mielestäni sängen ongelmallinen. Ehdotuksessa ei ole mitenkään rajattu viranomaisen toimivaltaa toteuttaa muuttaminen, ei esimerkiksi ole edellytetty parisuhteen osapuolilta kiinteää liittymää Suomeen. Ehdotetun säännöksen mukaan esimerkiksi kaksi Saksassa parisuhteensa rekisteröitynyttä ja siellä asuvaa Saksan kansalaista voisi tulla Suomeen muuttamaan suhteensa avioliitoksi, jota Saksassa ei kuitenkaan tunnusteta. Tällaisen mahdollisuuden antaminen ei toteuta järkevää tarkoitusta.

Ehdotettu sääntely, jonka mukaan avioliiton esteitä ei muuttamisen yhteydessä tutkita, voi tuottaa ongelmia myös silloin, kun parisuhteen osapuolilla on vahva liittymä Suomeen, mutta parisuhde on rekisteröity vieraassa valtiossa. Rekisteröity parisuhde ei ole oikeudellisesti yhtenäinen ilmiö, minkä vuoksi on mahdollista, että ulkomainen rekisteröinti on voitu toimittaa tilanteessa, jossa Suomen lain mukaan vallitsee avioeste sen vuoksi, että osapuolet ovat lähisukulaisia tai koska toinen elää avioliitossa tai rekisteröidyssä parisuhteessa. Mielestäni muuttamisen yhteydessä olisi siten toimitettava avioliiton esteiden tutkinta aina silloin, kun parisuhteen rekisteröinti on toimitettu muualla kuin Suomessa. Tämä voitaisiin teknisesti toteuttaa myös niin, että ilmoituksella tapahtuva muuttaminen olisi käytettävissä ainoastaan silloin, kun parisuhteen rekisteröinti on toimitettu Suomessa.

Ulkomaisen avioliiton tunnustaminen

Ehdotettu avioliittolain 115 § antaisi sanamuotonsa mukaan luettuna mahdollisuuden tunnustaa sellainenkin ulkomainen avioliitto, jossa on enemmän kuin kaksi osapuolta. Sanamuoto ei myöskään edellytä, että osapuolet ovat ihmisiä. Tällaisia tulkintoja ei tietenkään ole tarkoitettu. Säännökselle tulisi etsiä sanamuoto, joka tarkemmin osoittaa sen, mitä tarkoitetaan.